

Postup posuzování kvality dějepisných učebnic prostřednictvím recenzního dotazníku MŠMT používaného pro udělování schvalovacích doložek¹

Monika SUKOVÁ

The procedure of assessing the quality of history textbooks through a review questionnaire of the Ministry of Education, Youth and Sports used for granting approval clauses

Abstract: The aim of the study is to describe the process of assessing the consistency between the Constitution of the Czech Republic and the expected outcomes of the Framework Curriculum for Grammar Schools (Balada, 2021) in the field of history in the context of the requirements that the Ministry of Education, Youth and Sports (hereinafter referred to as MŠMT) has for textbooks according to their review questionnaire, which is used as a basis for the process of granting approval clauses of the MŠMT. The text first describes the procedure for the assessment of textbooks by the Ministry of Education and the conditions it imposes on publishers. Then the authors point out the importance of the review questionnaire, which is the basis for the approval of endorsements by the Ministry of Education, and describe its structure and methods of working with it. The next part of the text deals with the questionnaire itself. Due to the scope of the questionnaire, we have focused only on requirement 1.1 – i.e. compliance with the Constitution and laws of the Czech Republic (in particular equality of gender, race, colour, language, faith and religion). Subsequently, we selected such expected outcomes of

the educational discipline of history that fulfilled this requirement. Finally, we mentioned the specific learning outcomes that textbooks could contain within these expected outcomes. The text was created as one of the outputs of the IGA_PDF_2022_018 Research project Development and transformations of the content of textbooks of social sciences before and after.

Key Words: Expected outputs, Review questionnaire of MŠMT, History textbooks, Approval clause of MŠMT

1 Podmínky MŠMT při udělování schvalovacích doložek

Ve školním prostředí se setkáváme s celou řadou učebních pomůcek – od učebnic, přes cvičebnice, počítače a projektory, pomůcek do tělesné výchovy či k fyzikálním pokusům až po funkční modely katapultu. Ovšem právě první jmenované pomůcky – učebnice – představují velmi důležitou součást edukace. Dle Kalhouse (s. 143, 2009) lze učebnici například „... charakterizovat jako konkretizaci projektu didaktického systému daného vyučovacího předmětu.“

Různé učebnice stejného vyučovacího předmětu se však od sebe navzájem mohou výrazně lišit kvalitou zpracování informací i grafickou podobou, kvantitou předávaných dat či zohledňováním stání pedagogické politiky. Je proto vhodné učebnice vědecky zkoumat a hledat oblasti, které by měli nakladatelé a vydavatelé u svých učebnic dále zlepšovat. I přestože máme již mnoho výzkumů, které učebnice hodnotí, většinou se tyto výzkumy soustředí pouze na vybrané aspekty učebnic a výzkumná data jsou torzovitá. Co tedy učitelé pomůže vybrat tu „nejvhodnější“ učebnici? Při výběru značně závisí „... na cílech vyučovacího předmětu, charakteru vyučovacího předmětu i na charakteru učebnice...“ či na dlouhodobých cílech daného učitele v oblasti rozvoje kompetencí u žáků. (Kalhous, s. 143, 2009). Pro učitele je však v současnosti „nejjednodušší“ si zjistit, zda učebnice má tak zvanou doložku MŠMT.

MŠMT 30. září 2013 vydalo *Sdělení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odjímání*

schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic (dále jen Sdělení) (Fryč, 2013), kde jasně stanovuje postup získání schvalovací doložky a predestinuje důvody, proč může být doložka odejmuta.

V tomto dokumentu je stanoveno, že vydavatel učebnice musí prostřednictvím podatelny podat na MŠMT oficiální žádost a předložit další doplňkové dokumenty podle přílohy č. 1 (pozn. autora textu – příloha č. 1 je součástí i této studie pod názvem Příloha č. 1) pro udělení doložky, na základě které je proces schvalování započat. Následně se žádost předá řediteli toho odboru ministerstva, do kterého učebnice tematicky dle rámcového vzdělávacího programu náleží. Tento ředitel se souhlasem náměstka skupiny regionálního školství určí alespoň dva recenzenty. Nejméně jeden z recenzentů je vysokoškolským odborníkem a ostatní jsou pedagogičtí pracovníci ideálně s tematicky blízkou odbornou kvalifikací působící na škole odborného zaměření. Jestliže se posudky dvou recenzentů výrazně odlišují, měl by ředitel rozhodující o udělení doložky vybrat třetího recenzenta. Zároveň u společensky problematických témat může ředitel požádat o stanovisko MŠMT. „Podmínkou pro udělení schvalovací doložky jsou pak dva kladné doporučující recenzní posudky zpracované dle požadavků uvedených v příloze č. 5...“ (pozn. autora textu – příloha č. 5 je součástí i této studie pod názvem Příloha č. 1). Ministerstvo ovšem může některá kritéria v recenzním posudku vypustit, pakliže neodpovídají charakteru učebnice. Ministerstvo má následně povinnost nakladateli tyto recenzní posudky do 90 dnů od doručení žádosti zaslat, popřípadě jej upozornit na odklad dodání posudků. Ředitel řeší případné rozpory mezi recenzenty či možný nesouhlas se stanoviskem recenzentů ze strany nakladatele. Jestliže mají recenzenti k učebnici dílčí připomínky, nakladatel text upraví či informuje ministerstvo o jiném způsobu vypořádání se s připomínkami. Následně může být rozhodnuto o udělení či neudělení schvalovací doložky. Ta může být udělena na dobu až šesti let. Nakladatel má také povinnost po vydání učebnice zaslat čtyři její výtisky do 30 dnů na MŠMT odboru, který mu doložku udělil. (Fryč, 2013, s. 2–4).

Dotazník MŠMT

Jak vidíme výše, nejvíce při schvalování doložky závisí na výsledných recenzních posudcích (viz Příloha č. 2). Tyto posudky jsou zveřejněny ve formě vyplněného recenzního dotazníku, který se rozděluje do pěti částí. První zjišťuje Celkový soulad učebnice s obecnými a kurikulárními dokumenty a rámcovými vzdělávacími programy, druhá Odbornou správnost obsahu učebnice, dále se dotazník zaměřuje na Přiměřenost učebnice věku a dosaženým kompetencím žáků, čtvrtá zkoumá Metodické a didaktické zpracování učebnice a do poslední části (Slovní komentář, další odborná vyjádření recenzenta/recenzentky) recenzent podrobně vypíše všechny své připomínky, jež musí nakladatel v textu upravit. Toto rozdělení vychází z podmínek udělení schvalovací doložky, které jsou ve Sdělení také uvedeny (podrobně se jim věnujeme níže).

Při rozboru recenzního dotazníku zjišťujeme, že je založen na kvalitativní metodě dotazování, kde se ve velké míře spoléhá na recenzentovu odbornou znalost tématu, profesní kvalifikaci, na jeho nezájatost a objektivitu. Dotazník nepracuje s žádnými kvantitativními výzkumnými daty. Autoři studie se domnívají, že takto nastavený proces schvalování doložek přenáší velkou část zodpovědnosti na recenzenty, kteří ovšem mají v některých případech málo relevantních výzkumných podkladů, z kterých mohou při psaní posudků vycházet. Proto jsme se rozhodli především pro potřeby recenzentů rozpracovat část daného dotazníku a pomoci jim tak při posuzování obsahu učebnic. Vzhledem k rozsahu daného dotazníku, jsme se zaměřili pouze na požadavek 1.1 – tedy na Soulad s Ústavou a zákony ČR (zejména rovnost pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství).

2.1 Vymezení zkoumaných pojmů v Ústavě České republiky

V první řadě je stěžejní námi sledovaných šest pojmů nalézt v Ústavě České republiky a zjistit, jakým způsobem k nim zákon přistupuje.

Výše zmíněné pojmy Ústava uvádí v Hlavě první, v Obecném ustanovení – Článek 3: „(1) Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti

k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“ (Předsednictvo České národní rady, 1992)

To tedy znamená, že v průběhu celého vzdělávacího procesu musí být dané hodnoty dodržovány a žáci a studenti mají být vedeni k jejich porozumění a akceptování.

2.2 Odborné vymezení zkoumaných pojmů

Po vymezení pojmů v Ústavě České republiky je stěžejní stanovení jejich přesné definice, a proto nahlížíme do etymologických slovníků, odborných a vědeckých prací a do slovníků cizích slov.

Zde jsme zjistili, že slovo **pohlaví** „... užíváme, chceme-li hovořit o základních fyziologických rozdílech mezi muži a ženami, tj. zejména o rozdílech, které se týkají pohlavních orgánů a reprodukčních dispozic“ (Šiklová, 1999, s. 10).

Dále jsme vyčetli informace o **lidských rasách**. „Lidstvo můžeme podle tělesných znaků rozdělit do velkých skupin, jež nazýváme rasy neboli plemena. Antropologové jsou si zároveň vědomi toho, že zkoumají jen fenotypy – to znamená tělesné, viditelné a biologické vlastnosti... (Wolf, s. 7–9). Lidé jsou „bílé“, „žlutohnědé“ nebo „černé“ pleti a mají nejen různou barvu kůže, očí a vlasů, ale mají i velmi rozmanité tvarové tělesné vlastnosti“ (Wolf, s. 33–34).

To tedy souvisí s dalším pojmem a to s **barvou pleti** (tedy barvou kůže), což je jedním ze základních klasifikačních znaků lidských ras. „... Barva v podstatě závisí na množství kožního barviva – pigmentu. Tímto pigmentem je melanin, jedná se o žluto-hnědá zrníčka pigmentu, která se hromadí ve vrstvě kůže a tvoří zde ochranou clonu kryjící vnitřní orgány před slunečním zářením a jinými vnějšími vlivy. Čím více je těchto zrníček, tím je kůže tmavší. Na celkovém odstínu barvy pleti se podílí jednak pigmentové barvivo, ale také i žlučové barvivo, které se do kůže dostává krví. U černochoů je toto barvivo trvalou součástí kůže, u bělochoů je tomu jen zřídka, projeví se nejčastěji až při některých žlučových chorobách (Wolf, 2000, s. 36–37).

Pochopit musíme i slovo **jazyk**. Atkinson odkazuje na Chromského, který tvrdí, že je „... jazyk mnohaúrovňovým systémem, který dává

do vztahu myšlenky a řeč prostřednictvím slov a větných jednotek“ (Atkinson a kol., 2003, s. 306).

Následně nám zbývají religionistická témata (**víra** a **náboženství**). Vírou rozumíme „jakýkoli systém myšlení a jednání sdílený skupinou lidí, který poskytuje jednotlivci rámec pro orientaci a předmět uctívání“ (Fromm, 2003, str. 31).

A náboženství tedy chápeme podle Émile Durkheima jako „... jednotný systém víry a praktik vztahujících se k posvátným věcem, to jest k věcem odtažitým a zakázaným; systém víry a praktik, které sjednocují všechny své přívržence v jediném morálním společenství nazývaném církev“ (Durkheim, 2002, s. 55).

Jasně vydefinování pojmů nám následně dává prostor pro další fázi našeho výzkumu, která se přesouvá ke kritice textu RVP pro gymnázia (dále jen RVP G) (Balada, 2021).

2.3 Očekávané výstupy RVP G ve vztahu k požadavku 1.1 recenzního dotazníku

Pro naši studii jsme si vybrali výzkum RVP na gymnáziích. Nyní tedy musíme prostudovat RVP a jeho ideové teze u oblasti Člověk a společnost, které se vztahují k požadavku 1. 1.

Následně vybereme ty očekávané výstupy vzdělávacího oboru dějepis, v rámci kterých by mohly učebnice požadavek 1.1 naplňovat a uvedeme konkrétní příklady učiva, které by mohli zmínit.

MŠMT důraz na dané hodnoty zmínilo při charakteristice vzdělávací oblasti Člověk a společnost (skládá se ze vzdělávacího oboru Občanský a společenskovědní základ, Dějepis a socioekonomická geografie) v Rámcovém vzdělávacím programu. Zde napsali, že toto RVP vede žáky k: „...vnímání sounáležitosti s evropskou kulturou; pochopení civilizačního přínosu různých kultur v závislosti na širších společenských podmínkách; uplatňování tolerantních postojů vůči minoritním skupinám ve společnosti, odhalování rasistických, xenofobních a extremistických názorů a postojů v mezilidském styku,“ dále také k: „... vědomé reflexi vlastního jednání i jednání druhých lidí; respektování různých systémů hodnot a motivací druhých lidí; odhalování předsudků v posuzování

různých lidí, událostí či sociálních jevů a procesů; rozpoznávání negativních stereotypů v nahlížení na roli muže a ženy ve společnosti“ (Balada, 2021, s. 38–39).

Nyní se přesuneme k očekávaným výstupům vzdělávacího oboru dějepis v souvislosti se zkoumanými pojmy. Podle tradiční výstavby obsahu dějepisných učebnic postupujeme až na některé výjimky u čekávaných výstupů od nejstarších dějin po nejnovější.

Úvod do studia historie

Během procesu naplňování očekávaného výstupu „charakterizuje smysl historického poznání a jeho povahu jako poznání neuzavřeného a proměnlivého“ (Balada, 2021, s. 42) by bylo vhodné se rozepsat o proměně přístupu k pohlaví, rase, rozlišování lidí dle různé barvy pleti, vzniku různých jazykových větví jazyků a o fenoménu náboženství a víry a dopady, které tyto pojmy mají na současnost.

Pravěk

„Objasní ve shodě s aktuálními vědeckými poznatky materiální a duchovní život lidské společnosti v jednotlivých vývojových etapách pravěku; charakterizuje pojem archeologická kultura“ (Balada, 2021, s. 42) vybízí vyučující k prvnímu podrobnějšímu rozpracování tématu vzniku různých lidských ras v rámci výuky lidské evoluce a vlivu přírodních podmínek na barvu pleti lidí. Zde je stěžejní zdůraznění rovnosti všech lidských ras bez ohledu na barvu pleti (tedy kůže). V rámci daného výstupu by se žáci v mladší době kamenné (u Homo sapiens) měli dozvědět první informace o polyteistické či animální teologii (seznámení s pojmy víra a náboženství). Žákům se dále vysvětluje, jak výrazný vliv v období pravěku mělo pohlaví člověka na jeho společenské postavení (zejména v etapě matriarchátu a patriarchátu).

„Vysvětlí zásadní zlom ve vývoji lidstva v důsledku cílevědomé zemědělské a řemeslné činnosti“ (Balada, 2021, s. 42) vytváří prostor pro zmínku o migraci lidstva a také o rozrodu jazykových větví způsobených uzavřením skupin lidí v morfologicky oddělených oblastech po světě.

Starověk

Téma křesťanské religionistiky se rozpracovává u výstupu „zdůvodní civilizační přínos vybraných starověkých společenství, antiky a křesťanství jako základních fenoménů, z nichž vyrůstá evropská civilizace“ (Balada, 2021, s. 42). Další náboženství jsou žákům objasňována ve výstupu „objasní židovství (vazbu mezi židovstvím a křesťanstvím) a další neevropské náboženské a kulturní systémy“ (Balada, 2021, s. 42). Zde se zmiňujeme především o judaismu, ale také buddhismu či hinduismu.

Po osvojení výstupu „zdůvodní civilizační přínos vybraných starověkých společenství, antiky a křesťanství jako základních fenoménů, z nichž vyrůstá evropská civilizace“ (Balada, 2021, s. 42) žák chápe pojem demokracie, její kořeny a souvislost se současným politickým režimem a Ústavou a zákony ČR.

Středověk

Poté, co se začnou žáci věnovat tomuto vzdělávacímu okruhu, se blíže ve výstupu „objasní proces christianizace a její vliv na konstituování raně středověkých států v Evropě; vysvětlí podstatu vztahu mezi světskou a církevní mocí v západním i východním kulturním okruhu i projevy vlivu náboženství a církve ve středověké společnosti“ (Balada, 2021, s. 43) seznamují s pojmy víra a náboženství. V rámci tohoto výstupu je vhodné si vymezit pojmy národ, stát, poddaný a vést žáky k rozlišování národního a cizího jazyka. Zároveň se opětovně vracíme ke křesťanské teologii, kterou kvůli výstupu „vymezí specifika islámské oblasti“ (Balada, 2021, s. 43) porovnáváme s islámem.

„Charakterizuje základní rysy vývoje na našem území“ (Balada, 2021, s. 43) vybízí učitele k zmínce o nejstarším slovanském jazyce na českém území, tedy o staroslověnětině.

Počátky novověku

Období novověku žáky opětovně směřuje k tříbení názorů na křesťanskou teologii v očekávaném výstupu „popíše základní rysy reformace a protireformace, vysvětlí jejich důsledky pro další evropský i světový vývoj“ (Balada, 2021, s. 43).

„Porozumí důsledkům zámořských objevů, jež vedly k podstatným hospodářským i mocensko-politickým změnám“ (Balada, 2021, s. 43) **žáky poučuje o dobytelských** a kolonizačních tendencích europoidní rasy na úkor negroidní, mongoloidní, australoidní či kapoidní rasy. V této souvislosti se řeší v rámci dějin každodennosti i sociální diskriminace a determinace lidí různé barvy pleti.

Osvícenství, revoluce a idea svobody, modernizace společnosti

Pohlaví, rasa a barva pleti, víra a náboženství jsou obsaženy v očekávaných výstupech „určí a zhodnotí hlavní myšlenky a principy osvícenství, rozpozná jejich uplatnění v revolucích 18. a 19. století“ a „posoudí význam ústavy a nové organizace státu, uvede základní typy parlamentních státních systémů“ (Balada, 2021, s. 43). Po zrušení nevolnictví se totiž začínají jasně vymezovat počátky občanské společnosti. Žáci mohou porovnávat rozdíl v právech a povinnostech občanů v minulosti a v současnosti. Zároveň si uvědomují některé prvky rasismu a sociální determinace u raně moderní společnosti.

K poslednímu zmíněnému v souvislosti s dominancí europoidní rasy se většinou vyučující s žáky opětovně vracejí u výstupů „charakterizuje proces modernizace, vysvětlí průběh industrializace a její ekonomické, sociální a politické důsledky, rozpozná její ekologická rizika; určí základní příčiny asymetrického vývoje Evropy a světa v důsledku rozdílného tempa modernizace“ a „vysvětlí expanzivní záměry velmocí v okrajových částech Evropy a v mimoevropském světě, jež byly příčinou četných střetů a konfliktů daného období“ (Balada, 2021, s. 44).

Proces rozvoje národních jazyků v jednotlivých evropských i mimoevropských státech se může řešit ve výstupu „vysvětlí emancipační hnutí národů i jednotlivých společenských vrstev; vymezí místo utváření českého novodobého národa v tomto procesu, včetně jeho specifických rysů“ (Balada, 2021, s. 44).

Moderní doba I – situace v letech 1914–1945

Výstupy „vymezí základní znaky hlavních totalitních ideologií a dovede je srovnat se zásadami demokracie; objasní příčiny a podstatu agresivní politiky a neschopnosti potenciálních obětí jí čelit“, „vysvětlí souvislost

mezi světovou hospodářskou krizí a vyhocením politických problémů, které byly provázeny radikalizací pravicových i levicových protidemokratických sil“ a „charakterizuje dvě světové války, dokumentuje sociální, hospodářské a politické důsledky“ (Balada, 2021, s. 44) přímo vybízí k porovnávání různých výše zmíněných pojmů. Především se jedná o otázky přístupu k pohlaví (např. ženy ve válce), rasám (šoa či porajmos), lidem různé barvy pleti a náboženského vyznání (monstrprocesy padesátých let dvacátého století).

Moderní doba II – soudobé dějiny

Feminizaci žen po druhé světové válce je vhodné zmínit v kontextu výstupu „vysvětlí základní problémy vnitřního vývoje zemí západního a východního bloku; zejména se zaměří na pochopení vnitřního vývoje a vzájemných vztahů supervelmocí USA, SSSR a na situaci ve střední Evropě a v naší zemi“ (Balada, 2021, s. 45).

Obecné dodržování lidských práv bez rozdílu se názorně komparuje u výstupů „porovná a vysvětlí způsob života a chování v nedemokratických společnostech a v demokraciích“ a „popíše mechanismy a prostředky postupného sjednocování Evropy na demokratických principech, vysvětlí lidská práva v souvislosti s evropskou kulturní tradicí; zná základní instituce sjednocující se Evropy, jejich úlohu a fungování“ (Balada, 2021, s. 45).

Emancipace rozvojových zemí a jejich obyvatel je rozpracována v očekávaném výstupu „objasní hlavní problémy specifické cesty vývoje významných postkoloniálních rozvojových zemí; objasní význam islámské, židovské a některé další neevropské kultury v moderním světě“ (Balada, 2021, s. 45).

„Vymezí základní problémy soudobého světa a možnosti jeho dalšího vývoje“ (Balada, 2021, s. 45) skýtá možnost s žáky opětovně probrat témata spjatá s nerovností pohlaví, lidských ras a různých náboženství v současném světě.

Výše uvedené očekávané přístupy představují výběr autorů, u kterých by požadavek 1.1 bylo možné uplatnit. Je zásadní si ovšem uvědomit, že vydavatelé a nakladatelé nemají předepsáno přesné učivo, které mají do učebnic zanést – učební osnovy se již nepoužívají. Přesto však tradiční

osnovu učiva zachovávají. **Promyšlenější práce s očekávanými výstupy** by mohla poskytnout kreativnější výběr témat.

Zajímavé také je, že požadavek 1.1 nestanovuje kvantitu naplnění, tedy kolikrát bude učebnice na dodržování daných pojmů odkazovat, ale spíše se rozumí celkové ideové vyznění učebnice (tedy jestli není extremisticky zatížena).

Závěr

Cílem studie bylo popsat postup posuzování souladu mezi Ústavou České republiky a očekávanými výstupy Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia (Balada, 2021) oboru dějepis v kontextu požadavků, které má Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) na učebnice podle jejich recenzního dotazníku, z něhož vycházejí při procesu udělování schvalovacích doložek MŠMT.

V textu je nejprve přiblížen postup posuzování učebnic ze strany MŠMT a podmínky, které ministerstvo klade na vydavatele. Poté autoři textu poukazují na důležitost recenzního dotazníku, z kterého MŠMT při schvalování doložek vychází, **a popisují jeho strukturu** a metody práce s ním. V další části textu pracujeme se samotným dotazníkem. Vzhledem k rozsahu daného dotazníku, jsme se zaměřili pouze na požadavek 1.1 – tedy na Soulad s Ústavou a zákony ČR (zejména rovnost pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství). Následně jsme vybírali takové očekávané výstupy vzdělávacího oboru dějepis, které tento požadavek naplňovaly. Nakonec jsme se zmínili o konkrétním učivu, které by v rámci těchto očekávaných výstupů mohly učebnice obsahovat.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia jsme vybrali kvůli nízkému množství dosud zpracovaných studií o výzkumu středoškolských učebnic. Předpokládáme, že budeme podobným způsobem pokračovat i u dalších rámcových vzdělávacích programů a že budou rozpracovány i další požadavky recenzního dotazníku vzhledem k očekávaným výstupům a na ně navázanému učivu v učebnicích.

Tento a další následné texty mohou v budoucnu pomoci autorům a jejich nakladatelstvím při tvorbě nových středoškolským učebnicím, aby odpovídaly současným výzvám školské politiky. Zároveň může být

prospěšný i pro recenzenty MŠMT, kterým může ulehčit práci při posuzování učebnice dle recenzního dotazníku.

Poznámky:

- ¹ Text článku představuje jeden z dílčích výstupů výzkumného projektu IGA_PdF_2022_018 *Vývoj a proměny obsahů učebnic společenských předmětů před rokem 1989 a po něm.*

Literatura:

ATKINSON, R. L. a kol. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003.

BALADA, J. a kol. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. 2021. [vid. 2022-06-20]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2021/09/001_RVP_GYM_uplne_zneni.pdf.

ŠIKLOVÁ, J. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. In *Společnost žen a mužů z aspektu gender, 1999*, Open Society Fund, pp. 9–19.

FRYČ, J. *Sdělení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odjímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic*. [online]. 2013. [vid. 2022-06-20]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic>.

KALHOUS, Z. a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2009.

FROMM, E. *Psychoanalýzy a náboženství*. Praha: Aurora, 2003.

ŘEDSEDNICTVO ČESKÉ NÁRODNÍ RADY. *Listina základních práv a svobod*. [online]. 1992. [vid. 2022-06-20]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.

WOLF, J. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti: Člověk a jeho svět II*. Praha: Karolinum, 2000.

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Monika Suková

Univerzita Palackého v Olomouci

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: sukomo00@upol.cz